

Kazakistan Mangıçlak / Mustafa Aksoy Arşivi

Kazakistan'da Koç - Koyun Heykelli Mezar Taşları

Dr. Mustafa Aksoy

Bu araştırmanın esas alanını temsil eden coğrafyada yaşayan (Kazakistan ve Kırgızistan ve Altaylar) Türkler, yabancı bir kültür ve ideoloji olarak, en fazla Rus kültürünün ve Marksist / komünist ideolojinin etkisinde kalmışlardır.

Tıpkı bizlerin Anadolu yani, Ön Asya Türkiye'sinde, Batı dünyası kültürleri ve ideolojileri etkisi altında kalmamız gibi, şüphesiz onlar da etkisi altında kaldıkları kültür çerçevesinde bir değişim geçirmişlerdir.

Kazak ve Kırgız Türkleri Ruslarla aynı işyerlerinde çalışmış, aynı partide en üst makamlara kadar gelmiş, çok yaygın olmasa da kız alıp vermiş olmalarına rağmen, mezarlarını farklı yerlere yapmışlardır. Daha da ilgi çekici olan şudur ki evli çiftlerden Rus olan Rus mezarlığına, Türk olan Türk mezarlığına gömülmüştür.

Yahudilerden de Ruslarla evlenenlerin olduğunu mezar taşlarından öğreniyoruz. Örneğin, Yahudilerin Ruslarla evli olanlarının mezarları Rus mezarlığındadır ama o mezar taşı üzerinde, bugün İsrail bayrağında yer alan, altı köşeli yıl-

Mezarlıklar ve ölümle ilgili gelenekler, sosyal bilimcilere önemli bilgiler sunmaktadır. Çünkü bir kültürün en muhafazakâr ve kalıcı unsurlarını doğum, evlilik, ölüm gibi geçiş dönemlerini mezarlarda ve mezar taşlarında bulma imkânı vardır.

dız vardır; Hıristiyan olan eşinin mezar taşı üzerinde ise, haç sembolü bulunur. Küçük yerleşim birimindeki mezarlıklar ile, büyük şehirlerin bazı mezarlıkları ikiye bölünerek, bir tarafında Türkler; diğer tarafında ise Ruslar ve Müslü-

man olmayan diğer milletlerin mensupları ölenlerini defnediler. Sadece Kırgızistan / Bişkek'te, Kırgız asıllı önemli şahsiyetlerin olduğu mezarlığın bir tarafında Kırgızların, diğer tarafında ise Yahudilerin mezarları bulunmaktadır.

Kazakistan - Yesi (Türkistan) mezarlığı, Mustafa Aksoy arşivi

Tunceli Pülümür / Mustafa Aksoy Arşivi

Mezarların biçimleri, onların kimlere ait olduğu konusunda hiç bilgisi olmayanlara dahi önemli ipuçları vermektedir.

Örneğin, Türklerin mezarlarında genelde orak-çekiç*, kızıl yıldız** (Bunlar Sovyetlerin dağılmasından sonra önemli ölçüde silinmeye başlanmıştır.), hilal, koç boyunu, koç başı damgası, lale, ay yıldız işaretleri vardır. Rusların mezarlarında ise, sadece orak - çekiç, kızıl yıldız ve haç işaretleri vardır. Türkistan-Yesi mezarlığında, ay yıldız, hilal, koç başı damgalarının yanında, bugün bir de, Hoca Ahmet Yesevî türbesinin resmi (Buna Kazakistan'daki her mezarlıkta az da olsa rastlamak mümkündür.) mezar taşlarını süslemektedir.

Kırım'da 1925'de yapılan bir araştırmada da yukarıda görüşlerin benzeri şu şekilde dile getirilmiştir: "Kırım'ın şimal yarısındaki Tatar köylerinin her birinde mezarlıklarda bu damgaları görmek mümkündür. Damgalı taşlarda tarih ve yazı olmaz. Bu damgalar, ancak, kabirde yatan ölünün hangi kabileye 'ulusa' mensup olduğunu anlatır. Bunda şahsiyet kaybolur. Urug, ocak, kabile belli olur".¹

Kazakistan'da 25x4 cm ebadında yüksekliğinde, üzerinde koç başı, hilal, lale, ay yıldız olan "kulgu taş" adıyla bilinen mezar taşları da vardır. Bu taşlara, Almatı'dan Ha-

zar Denizi'ne doğru uzanan bölgedeki mezarlıklarda rastlamak mümkündür.

Mangışlak bölgesi, Teke Türkmenlerin önemli yerleşim yerlerinden biri olarak bilinir.

Buradaki en eski mezarlık Akşukur Kışlağı'nda olup IX. yüzyıldan kalmadır. Bu mezarlıkta, merkezî Türkistan Türkleri tarafından Sak; Batılılar ve Ruslar tarafından İskit denilen halktan kalma mezarlar da vardır. Bir başka Sak-İskit Mezarlığı Hakasya/Uybat'tadır. Bu mezarlıkta, halkın inancına göre, ölenleri ziyarete gelen iyi ruhların, atlarını bağlamaları için dikilmiş at başlı üç metre uzunluğunda toprağa çakılı iki adet direk vardır. Ayrıca bu mezarlığın içindeki çukur bir yerin çok kutsal olduğunu, o sebeple oraya fazla yaklaşılmadığını da yaptığım araştırmada öğrenmiştim.

Akşukur mezarlığının bir başka özelliği de, Koçkar Ata'nın mezarlarından birinin burada olmasıdır.*** Halkın inancına göre Koçkar Ata, Teke

Türkmenlerinden olup yaşadığı devirde batırlığıyla (yiğit-cesur) ün salmıştır. Onun devrinde insanlar koç dövüştürürlermiş. Onun koçu da her yarışta birinci olduğu için Koçkar Ata adıyla anılır olmuş. Asıl adı ise bilinmemektedir. Koçkar Ata'nın ölümünden sonra ayrılığına dayanamayan koçu da mezarın üstüne gelerek uzanmış ve orada ölmüş. Bundan ötürü Koçkar Ata'nın mezarının üzerine koç heykeli dikilmiştir. Bu mezar taşının ayrı bir özelliği ise üzerinde Arap alfabesiyle *Ya Allah, Ya Muhammed, Ya Ali* yazılı olmasıdır.

Issık Köl'den Aral'a, oradan da Mangışlak'a kadar uzanan bölgedeki mezarlıkların bir başka özelliği de Selçuklu kümbetleri biçiminde yapılmış olmalarıdır. Ayrıca Yusuf Has Hacib'in doğum yeri olarak bilinen Kırgızistan'ın Tokmak kenti civarındaki Burana'da bulunan mezarlardan bazıları da Selçuklu kümbetleri şeklinde yapılmıştır.

Pars başlı kendine has kapı tokmağının oluşu ve Ahmed-i Yesevî'nin mezarının türbenin *tör* diye ifade edilen kısmında bulunuşu Hoca Ahmed-i Yesevî türbesinin ilgi çekici özelliklerinden bazılarıdır.

Bilindiği üzere *tör* yeri eski Türklerde kapısı gün doğusuna açılan "yurt"un, güneş doğduğunda ilk güneş alan yeridir. Sonraları da misafir odasına giriş kapısının karşısına denk gelen köşe anlamında kullanılmıştır. *Tör* köşesinin kutsiyeti olup baba ve misafirden başkası oraya oturmadığı gibi, temizliğini de anneden başkası yapamaz.²

Kazakistan millî müzesinde, orta Kazakistan'da bulunmuş, M.Ö. ki çeşitli yüzyıllara ait olan, topraktan yapılmış çeşitli koçbaşları, bir adet koç şeklinde mezar taşı ile ayakları üzerinde üç adet *koç* başı

Kazakistan-Mangışlak. Mustafa Aksoy arşivi

olan bir tunç kazan vardır. Diğer yandan Kazakistan'daki birçok türbenin üzerinde koç başı veya koç boynuzu vardır. Ayrıca araştırma yaptığım yerlerdeki müzelerde çeşitli devirlere ait koçbaşları, koç başlı mezar taşları ile üzerinde koç başı damgası olan çeşitli etnografya eserleri bulunmaktadır.****

Almatı'daki Raimbek türbesinde ise Altay bölgesinden iki yüzyıl önce getirildiği sanılan bir koç başı bulunmaktadır.

Almatı - Bişkek yolunda, Bişkek'e uzaklıkta, Tanrı dağlarının eteğinde, tahminen üç kilometre arayla yapılmış iki büyük koç heykeli vardır. Ayrıca Moğolistan'daki Orhun yazıtlarının bulunduğu yerde de koç heykellerinin olduğu bilinmektedir.

Kazakistan ve Kırgızistan'da mezarlarda sıkça görülen koçbaşları; cesur-batır, önemli mevki sahibi olmayan birinin ve kadınların mezarlarında görülmemektedir.

Hakkari-Yüksekova / Adnan Menderes Kaya'nın arşivinden

Kazak ve Kırgız kadın mezarlarında koç başının aslı nadir de olsa görülmekle beraber koç - koyun heykeline araştırmamda rastlayamadım; fakat koç başı damgaları çok yaygın olarak görülmektedir.

Altaylarda, özellikle Minusinsk müzesindeki koç heykelleri konusundaki çalışmalarıyla tanınan Bo-

risenko ve Khudyakov, "insan ve hayvanların (koç, koyun, aslan, at) taştan yontulmuş heykelleri eski Türklerin ana eserlerindedir. Bunun gibi anıtlar ilk defa 1722'de, D.G. Messerschmidt ve F. I. Strahlenberg tarafından Minusinsk bölgesinde bulunmuştur. Ayrıca Strahlenberg bunların Minusinsk Tatarlarının kültü olduğunu ifade eder. Çin kaynakları da koç, koyun, at ve insan heykellerini M.Ö. 1000 ilâ M.S. 1000 yılları arasında tarihlendirerek bu eserlerin eski Türklerle ait olduğunu belirtirler"³ der.

Türkiye'deki koç başı ve benzeri damgaları, Çatalhöyük'te bulunan ana tanrıça ile koç heykellerini de Akkoyunlu ve Karakoyunlular ile açıklamak yerine, bunların, yukarıdaki bilgiler göz önünde bulundurularak Türk tarihinin bilinen en eski devirlerinden hareketle açıklanmasının daha ilmî olacağı aşikârdır.

Dipnotlar

* Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni temsil ediyor.

** Komünizmi temsil ediyor.

1- O. Akçokraklı, *Kırım'da Tatar Tamgaları*, İstanbul, 1983 (İlk basımı Kırım-Akmescit, 1926). Kırım'da Tatar Tamgaları, s. 161.

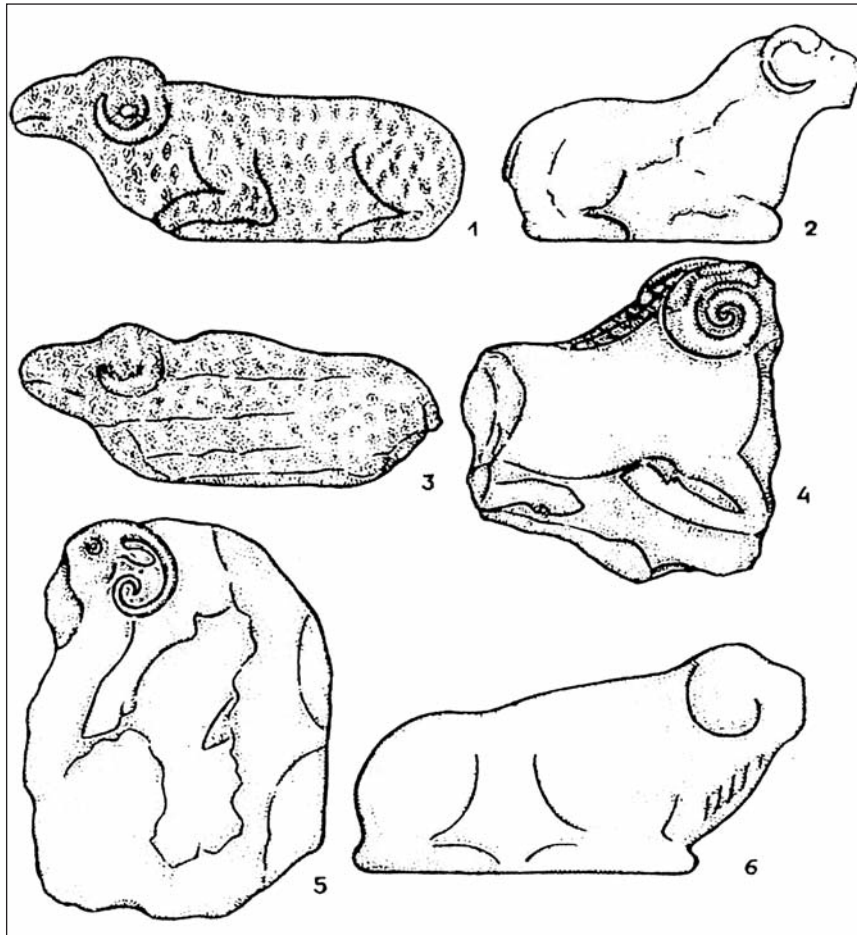
*** Koçkar Ata'nın Kazakistan ve Kırgızistan'da birçok yerde mezarının olduğuna inanılıyor.

2 -M. Aksoy, "Kazakistan'dan Adana'ya Tör Kavramı", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı 150, 1999, s. 15.

**** Bazı örnekler için: www.mustafaaksoy.com

"Mezar Taşları" bölümündeki fotoğraflar.

3- A. Y. Borisenko, S. A. Khudyakov, "Drevnet-yurskiye Pamyatniki Yeniseya", *Mejdunarodnyy Semyum o Sibiriya* (Sostavitel, V. İ. Molodin), Novosibirsk, 1998, s. 52-53.

Rusya-Altaylar bölgesinde bulunan ve milattan önceye tarihlendirilen bazı tarihi koç başlı mezar taşlarının çizimi. Borisenko ve Khudyakov'un eserinden.